

زیر نظر
حسن حبیبی

بنیاد ایران شناسی

وصف ایران و مناطق آن در برخی از نقشه‌های اسلامی

(۱۶۴-۱۰۶۱ هـ.ق)

گردآوری و توصیف نقشه‌ها

امیر هوشنگ انوری

مقایسه و تطبیق نقشه‌ها

فاطمه فریدی حبیبی

مقدمه فصل بندی، بررسی و تدوین نهایی

حسن حبیبی

سرشناسه	: انوری، امیر هوشنگ، ۱۳۵۰-
عنوان و نام پدیدآور	: وصف ایران و مناطق آن در برخی از نقشه‌های دوره اسلامی / گردآوری و توصیف نقشه‌ها امیر هوشنگ انوری؛ مقایسه و تطبیق نقشه‌ها فاطمه فریدی مجید؛ مقدمه، فصل‌بندی و تدوین نهایی حسن حبیبی.
مشخصات نشر	: تهران: بنیاد ایران‌شناسی، ۱۳۹۰
مشخصات ظاهری	: ۴۲۰ص: مصور، نقشه.
شابک	: 978-964-8776-70-6
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه
یادداشت	: نمایه
موضوع	: جغرافیای اسلامی -- ایران
موضوع	: نقشه کشی -- کشورهای اسلامی -- تاریخ
موضوع	: جغرافیدانان -- کشورهای اسلامی -- سرگذشتنامه
موضوع	: ایران -- جغرافیای تاریخی -- نقشه‌ها
شناسه افزوده	: فریدی مجید، فاطمه، ۱۳۵۵-
شناسه افزوده	: حبیبی، حسن، ۱۳۱۵-
شناسه افزوده	: بنیاد ایران‌شناسی
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۰ / ۸۰۶ / ۹۲۳ G
رده‌بندی دیویی	: ۹۱۰ / ۹۱۷۶۷۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۶۴۲۱۱۲

عنوان کتاب:

وصف ایران و مناطق آن در برخی از نقشه‌های دوره اسلامی

گردآوری و توصیف نقشه‌ها:

امیر هوشنگ انوری

مقایسه و تطبیق نقشه‌ها:

فاطمه فریدی مجید

مقدمه، فصل‌بندی، بررسی و تدوین نهایی:

حسن حبیبی

ناشر: بنیاد ایران‌شناسی

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

چاپ اول: ۱۳۹۰

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۷۷۶-۷۰-۶

صفحه‌آرایی:

واحد طراحی و چاپ بنیاد ایران‌شناسی

طرح روی جلد و نظارت بر چاپ:

حمیدرضا بختیاری فرد

لیتوگرافی و چاپ: ایران‌چاپ، صحافی: نگاه

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به بنیاد ایران‌شناسی است.

| قیمت کتاب: ۷۰۰۰۰۰ ریال |

بسمه پیشگفتار

کتاب حاضر اگر به دیده تحقیق بدان نظر شود یکی از کم نظیرترین کتاب‌ها در زمینه جغرافیا است. چند کار خوب در این سریا آن سر دنیا در سال‌های اخیر انجام یافته اما هیچ کدام برخی از مسائل را که در این کتاب آمده است متذکر نشده‌اند. بدین نکته هم باید توجه کرد که در این بررسی امکانات کتابخانه‌ها و استخراج مدارک و اسناد و مقایسه با دیگران اندک بوده‌اند اما در عین حال توانسته‌ایم کار قابل توجهی را به علاقه‌مندان این سخ مسائل عرضه کنیم. همین جاست که باید نه به عنوان شکایت بلکه «اتمام حجت» نکته مهمی را مطرح کرد. اگر در صد آن سیستم به علم بومی برسیم باید مقدمات آن را فراهم آوریم، اصلی‌ترین اقدام در این مورد گردآوری داده‌های بومی است. با اطلاعات دیگران نمی‌توان به علم بومی رسید بلکه باید داده‌های بومی را گرد آورد آن هم نه بامباری به هر جهت و التقاط و از صد اطلاع تنها پنج یا ده اطلاع را جمع کردن بلکه باید به صورتی فراگیر همه اطلاعات را گردآوری کرد آنگاه به توصیف و پس تحلیل و پس از آن اگر فرصت و دانش بوده به نظریه پردازی روی آورد. بنابراین ابتدا باید داده‌ها را گردآوری کرد و در اختیار علاقه‌مندان گذاشت. علاقه‌مندان چه کسانی هستند، دانشجویان، استادان، محققان و پژوهشگران و نیز دست‌اندرکاران ادو اجرایی که با بخش‌های مختلف جامعه سروکار دارند. بنیاد ایران‌شناسی به امر پژوهش بدین گونه خریسته و نخواسته است اداره‌ای ایجاد کند که احتمالاً برخی اطلاعات را فراهم نماید و در قفسه بگذارد، بلکه کوشش کرده است پژوهش را به گونه‌ای انجام دهد که حاصل آن قابل انتشار باشد، از انتشارات بنیاد است که می‌توان در بابت کاری صورت گرفته است یا نه. هزینه تحقیق را دولت متقبل می‌شود اما هزینه کاغذ و چاپ یعنی کتاب را حتماً باید مصرف‌کننده بپردازد. کتاب‌هایی که بنیاد منتشر می‌کند با توجه به درآمد گروهی که طالب این کتاب‌ها هستند گران است لاجرم، دستگاه‌های اطلاع‌رسانی از قبیل کتابخانه‌های دانشگاهی، کتابخانه‌های عمومی و مدارس و نیز کتابخانه‌های برخی از مؤسسات اجرایی و همچنین مراکز می‌که مسئولان آن با مردم سروکار دارند و باید از حوزه فعالیت خود آگاه باشند نظیر: فرمانداران و بخشداران و... باید به کمک محققان بیایند و در مراکز خود تعدادی از این کتاب‌ها را در اختیار علاقه‌مندان بگذارند. این کاری است که تاکنون کمتر انجام یافته است. البته دنیا با نخر مدین چند جلد کتاب به سرعت، به آخر نمی‌رسد این پژوهش در مدتی بسیار کمتر از زمان مورد انتظار فروخته می‌شود اما چه بهتر که علاقه‌مندان به این پژوهش‌ها که نظیرشان ممکن است از این پس زیاد نباشد، زودتر دسترسی پیدا کنند. این مطلب اتمام حجتی است برای کسانی که دل در گرد علم بومی دارند.

و ما علینا الا البلاغ

دفرایم آوری این کتاب نیز همکاران گروه پژوهش سخت کوشیده‌اند و امور مختلف را به شرح زیر به سامان رسانده‌اند، خانم‌ها و آقایان،

زینب خیردوست (نمونه خوانی و کجک در امر پژوهش)، احمد خامه یار (کجک در امر پژوهش)، ماجر رستمعلی (ورود اطلاعات) و مریم جامعی و مونا طوسی (صفحه آرایی).

ملاحظه ای در فهرست نام و نشان نقشه نگار، عنوان نقشه و مأخذ آن در خانه کتاب، نشان می دهد که بیشتر نقشه های ارائه شده در این تحقیق به طور مستقیم از نسخه های خطی تصویر برداری شده اند. منابع مکتوبی که بسیار ارزشمند و بخش مهمی از میراث فرهنگی مکتوب ایران و جهان اسلام هستند. این دستاورد با مساعدت و التفات مراکز اسنادی و کتابخانه های داخل و خارج کشور، از جمله کتابخانه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی و توجه ویژه آقای دکتر رسول جعفریان، و نیز مرکز احیای میراث اسلامی و همچنین همکاری بی دریغ آقای حجه الاسلام سید صادق حسینی اشکوری، کتابخانه و موزه ملک، کتابخانه و مرکز اسناد ملی ایران، کتابخانه مسجد اعظم قم، کتابخانه کاخ موزه گلستان، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران حاصل شده است. همچنین برخی از نقشه ها به وسیله مکاتبه یا مراجعه حضوری از کتابخانه های خارج از ایران گرفته شده که نام آنها ذیل نقشه ها آمده است.

از کارکنان کتابخانه و نیز مدیریت اداری و مالی به سرپرستی آقای احمد انبالی که وسائل کار را فراهم آورده اند باید سپاسگزار بود.

بنیاد ایران شناسی

مقدمه

۱۳

بخش اول

۱۹

زندگی و آثار جغرافیا دانان یادانشمندی که نقشه ها به آنها منسوبند:

۱۹

۱ محمد بن موسی خوارزمی

۲۰

۲ کندی - سرخسی

۲۰

۳ ابوزید بلخی

۲۰

۴ احمد جیهانی

۲۱

۵ ابواسحاق اصطرخی

۲۱

۶ محمد بن حوقل

۲۲

۷ ابوعبدالله شامی مقدسی

۲۳

۸ ابوریحان بیرونی

۲۳

۹ محمود کاشغری

۲۴

۱۰ ابوعبدالله ادیسی

۲۴

۱۱ محمد بن احمد طوسی

۲۵

۱۲ یاقوت حموی

۲۵

۱۳ ابوعبدالله بن العربی

۲۶

۱۴ زکریا بن محمود قزوینی

۲۶

۱۵ احمد بن شیب الحمرانی

۲۶

۱۶ سراج الدین ابن وردی

۲۷

۱۷ حمد الله مستوفی

۲۷

۱۸ شهاب الدین حافظ ابرو

۲۷

۱۹ میرزا محمد صادق اصفهانی

۲۷

۲۰ یادآوری نقشه نگارانی که ...

۲۸

بخش دوم

۲۹

برخی از مشخصات نقشه های دوره اسلامی:

۲۹

فصل اول

۳۱

شکل و نقش در نقشه های دوره اسلامی

۳۱

فصل دوم

۳۳

رنگ در نقشه های دوره اسلامی

۳۳

نقشه ها و شرح و وصف آنها

فصل اول

نقشه های جهان نمای نقشه نگاران همراه روگرفت هر نقشه و وصف آنها:

۳۵

۳۵

۳۵

۳۵

۳۶

۴۰

۴۳

۴۶

۴۹

۵۲

۵۶

۶۰

۶۳

۶۸

۷۲

۷۴

۷۸

۸۰

۸۲

۸۴

۸۶

۸۹

۹۲

۹۶

۱۰۰

۱۰۵

۱۰۸

۱۱۲

۱۱۵

۱. نقشه جهان نمای محمد بن موسی خوارزمی (مأمونی ۱)

۲. نقشه جهان نمای کندی - سرخی (مأمونی ۲)

۳. نقشه جهان نمای مأمونی ۳

۴. نقشه جهان نمای ابوزید بلخی

۵. نقشه جهان نمای احمد جهسکانی

۶. نقشه جهان نمای ابواسحاق اصطخری

۷. نقشه جهان نمای محمد بن حوقل

۸. نقشه جهان نمای ابوعبدالله شامی مقدسی

۹. نقشه جهان نمای ابوریحان بیرونی

۱۰. نقشه مستطیل جهان غرائب الفنون و ملح العیون

۱۱. نقشه مستطیل جهان غرائب الفنون و ملح العیون

۱۲. نقشه جهان نمای محمود کاشغری

۱۳. نقشه جهان نمای ابوعبدالله ادیسی

۱۴. نقشه جهان نمای محمد بن احمد طوسی

۱۵. نقشه جهان نمای یاقوت حموی

۱۶. نقشه جهان نمای ابوعبدالله بن العربی

۱۷. نقشه جهان نمای زکریا بن محمود قزوینی

۱۸. نقشه جهان نمای احمد بن شیب احرانی

۱۹. نقشه جهان نمای سراج الدین ابن وردی

۲۰. نقشه مستطیل جهان حمد الله مستوفی

۲۱. نقشه شبکه دار جهان حمد الله مستوفی (قسمتی از جهان)

۲۲. نقشه جهان نمای اسکندر سلطان

۲۳. نقشه شبکه دار جهان شهاب الدین حافظ ابرو (۱)

۲۴. نقشه شبکه دار جهان شهاب الدین حافظ ابرو (۲)

۲۵. نقشه جهان نمای میرزا محمد صادق اصفهانی

۱۱۷

۱۱۷

نقشه های ایران مستخرج از نقشه های جهان نمای نقشه نگاران همراه روگرفت هر نقشه و وصف آنها

۱۱۸

بهره اول: ایران امروز در نقشه ها:

۱۱۹

ایران در نقشه خوارزمی (نامونی ۱)

۱۲۰

ایران در نقشه کندی - سرخسی (نامونی ۲)

۱۲۱

ایران در نقشه نامونی ۳

۱۲۲

ایران در نقشه بلخی

۱۲۳

ایران در نقشه جیسکانی

۱۲۴

ایران در نقشه صطربی

۱۲۵

ایران در نقشه ابن حوقل

۱۲۶

ایران در نقشه مقدسی

۱۲۷

ایران در نقشه بیرونی

۱۲۸

ایران در نقشه مستطیل غرائب الفنون و ملح المیون

۱۲۹

ایران در نقشه کاشغری

۱۳۰

ایران در نقشه ادیسی

۱۳۱

ایران در نقشه طوسی

۱۳۲

ایران در نقشه یاقوت حموی

۱۳۳

ایران در نقشه ابن العربی

۱۳۴

ایران در نقشه قزوینی

۱۳۵

ایران در نقشه الحمرانی

۱۳۶

ایران در نقشه ابن وردی

۱۳۷

ایران در نقشه مستدیر مستوفی

۱۳۹

ایران در نقشه شبکه دارمستوفی

۱۴۲

ایران در نقشه اسکندر سلطان

۱۴۳

ایران در نقشه شبکه دارحافظ ابرو (۱)

۱۴۴

ایران در نقشه شبکه دارحافظ ابرو (۲)

۱۴۵

ایران در نقشه صادق اصفهانی

۱۴۶

بهره دوم: مقایسه مفاهیم و اماکن نقشه ها با یکدیگر

فصل سوم

نقشه های مناطق ایران از نقشه نگاران مختلف در کنار یکدیگر همراه روگرفت هر نقشه و وصف آنها:

۱۴۹	بهره اول: دریای فارس
۱۴۹	بهره دوم: خوزستان
۱۵۰	بهره سوم: فارس
۱۷۳	بهره چهارم: کرمان
۲۴۰	بهره پنجم: سیستان
۲۵۶	بهره ششم: آذربایجان
۲۷۳	بهره هفتم: جبال
۲۹۲	بهره هشتم: کیل و طبرستان
۳۱۴	بهره نهم: دریای خزر
۳۳۳	بهره دهم: مغازه فارس و خراسان (قستان)
۳۴۵	بهره یازدهم: سیستان
۳۵۸	بهره دوازدهم: خراسان

بخش چهارم

پیوست ها

فصل اول

مفاهیم، اماکن و اصطلاحات نقشه های دوره اسلامی

فصل دوم

برخی نواحی و شهرهای ایرانی درج شده در نقشه های دوره اسلامی

فصل سوم

فهرست ها:

۳۹۱	۱ فهرست موضوعی نقشه ها
۳۹۴	۲ فهرست نام و نشان نقشه نگاران، عنوان نقشه ها و مأخذ آن ها
۳۹۸	۳ کتابنامه
۴۰۳	۴ نمایه

